

ЗМІСТ І СТРУКТУРА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВОЇ ШКОЛИ ДО МИСТЕЦЬКО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми формування у майбутнього вчителя початкової школи готовності до мистецько-педагогічної діяльності; проаналізовано актуальні дослідження з проблеми, уточнено сутність поняття "готовність учителя початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності". На основі аналізу змісту готовності майбутніх учителів початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності визначено основні структурні компоненти зазначеного феномена: мотиваційний, когнітивний, ціннісно-смысловий, творчо-активізаційний, рефлексивно-коригувальний. Окреслено шляхи формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до мистецько-педагогічної діяльності, а саме: розвиток мотиваційної сфери, пізнавального інтересу до цінностей художньої культури; накопичення мистецько-педагогічних знань; розвиток творчого потенціалу особистості, її ціннісно-смыслових орієнтирів, уміння застосовувати мистецько-творчі здібності у педагогічній діяльності, здатності до рефлексії та корекції власних дій.

***Ключові слова:** готовність, мистецько-педагогічна діяльність, структура готовності, майбутній учитель початкової школи.*

Постановка проблеми. Пошуки оптимальних шляхів професійного становлення майбутніх учителів початкової школи проходять в контексті підвищення ролі гуманістичних пріоритетів у соціальному просторі, актуалізації культуротворчих факторів формування особистості, підвищення ролі мистецтва у становленні самосвідомості учнів. Професійній діяльності вчителя початкової школи притаманна достатньо виражена специфіка, оскільки вона не є вузькопредметною, а характеризується фаховою поліфункціональністю і багатоплощинністю, розгалуженістю мистецької й творчої діяльності, комунікативною емоційністю, багатовекторністю педагогічної взаємодії тощо.

Одним із аспектів професійного становлення особистості майбутнього вчителя початкової школи є його здатність залучати учнів до творів мистецтва, вчити розуміти й осмислювати втілені у них загальнолюдські цінності, розкривати багатство навколишнього світу за допомогою засобів різних видів мистецтва та залучати їх до активної мистецької діяльності. Це можливо, якщо фахівець володіє ґрунтовними знаннями, системою професійно-ціннісних орієнтацій, усвідомлює необхідність мистецького навчання, має творчі здібності, розвинену духовну культуру, тобто виявляє готовність до мистецько-педагогічної діяльності.

Серед стратегічних напрямів концепції Нової української школи, стосовно нашого дослідження привертає увагу зміст визначених у ній компетентностей, зокрема вимоги до загальнокультурної грамотності учнів, а саме: здатність розуміти твори мистецтва, формувати власні мистецькі смаки, самостійно виражати ідеї, досвід та почуття за допомогою мистецтва.

Нові ідеї для початкової школи стосовно міжпредметної інтеграції і практичної спрямованості змісту початкової освіти, зокрема наскрізна інтеграція курсу "Мистецтво", потребують ґрунтовної підготовки вчителя, формування у нього здатності здійснювати інтеграцію змісту навчальних предметів, уміння подавати матеріал як цілісну систему для формування у дітей наукових уявлень про довкілля, способи його пізнання.

Таким чином, актуальною стає необхідність удосконалення діяльності педагогічних університетів щодо професійної підготовки майбутніх учителів початкової школи, зокрема формування у них готовності до мистецько-педагогічної діяльності.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різні аспекти проблеми професійної підготовки вчителя початкової школи, зокрема визначення її змісту, форм і методів, розвитку провідних компетентностей майбутніх фахівців досліджували: Н. Бібік, О. Біда, В. Бондар, М. Вашуленко, Л. Коваль, Я. Кодлюк, А. Коломієць, О. Комар, С. Мартиненко, Н. Мар'євич, О. Матвієнко, Б. Нестерович, Н. Пахальчук, О. Савченко, С. Скворцова, Т. Совік, Л. Хомич, Л. Хоружа та інші.

Підготовці майбутніх учителів у галузі мистецької освіти присвячено праці Т. Завадської, Т. Люриної, Л. Масол, Н. Миропольської, О. Олексюк, В. Орлова, Г. Падалки, О. Ростовського, О. Рудницької, О. Хижної, Л. Хлебникової, Т. Цвелих, О. Шевнюк, Г. Шевченко, В. Шульгіної, О. Щолокової, Б. Юсова та ін. Зокрема, мистецько-педагогічна діяльність вчителя в загальноосвітніх навчальних закладах була предметом дослідження Ю. Дворника, Л. Масол, Л. Хлебникової, К. Сергєєвої.

У своїх дослідженнях учені неодноразово звертались до проблеми формування готовності майбутніх учителів до професійної діяльності. У психологічному аспекті її вивчали А. Гандюшкін, М. Дяченко, Л. Кандибович, В. Моляко, О. Проскура та інші.

У працях А. Деркача, А. Петренка, В. Сластьоніна, В. Щербини розглядались особливості готовності майбутніх учителів до різних видів педагогічної діяльності.

Окремі аспекти готовності майбутнього вчителя до естетичної діяльності в сучасній загальноосвітній школі всебічно вивчали Є. Антонович, Л. Бабенко, Л. Бичкова, І. Зязюн, І. Кириченко, Є. Ковальов, С. Коновець, Л. Любарська та інші; до мистецької освіти учнів початкової школи Л. Масол, О. Отич, Г. Падалка, О. Ростовський, Л. Хлебникова, О. Шевнюк, О. Хижна, Л. Хомич, О. Щолокова та інші. Аналіз джерельної бази дав змогу зробити висновок про накопичення певного досвіду професійної підготовки майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності. Проте актуальним є розгляд змісту та структури готовності майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності в контексті сучасних інтеграційних процесів та окреслення шляхів формування зазначеної готовності.

Мета статті – визначити та обґрунтувати зміст та складові компоненти структури готовності майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основним суб'єктом активності у підготовці майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності є сам учитель. Від його особистісних якостей, професійної компетентності залежить успішна самореалізація широкого спектру освітніх компетентностей, включаючи мистецьку, яка визначає сукупність інтегрованих знань, умінь і досвіду в реалізації власного професійного потенціалу; ефективність досягнення освітнього результату в роботі з учнями.

Мистецька компетентність вчителя початкової школи виявляється: в обізнаності у галузі мистецтва, зокрема, володінні матеріалом з мистецтва шкільної програми (інформаційно-пізнавальна функція); в оцінювальних підходах до вибору творів мистецтва для педагогічної роботи, в спроможності заохотити учнів живописом, музикою, хореографією тощо, прищепити їм шанобливе ставлення до українського мистецтва (орієнтаційно-вибіркова функція); у спілкуванні з учнями, побудові міжособистісних стосунків (комунікативно-регулююча функція).

Таким чином, у професійній підготовці вчителя початкової школи велику роль відіграє мистецько-педагогічна діяльність, специфіка змісту якої детермінує особливості навчальної діяльності, що сприяє становленню особистісної позиції майбутнього вчителя як професіонала, який формуватиме мистецьку культуру учнів, організовуватиме їхнє спілкування засобами мистецтва. З'ясовуючи педагогічні умови реалізації культуротворчого впливу мистецько-педагогічної діяльності вчителя, Г. Падалка підкреслює роль інтегративного характеру художнього виховання, що забезпечує цілісність художнього світобачення учнів [9].

Учитель початкової школи має володіти мистецькими знаннями, вміннями й навичками виконавської діяльності, уміти спрямовувати увагу учнів на сприймання творів мистецтва, стимулювати мистецьку творчість і цим сприяти розвитку духовності

дітей для підвищення їхньої загальної культури, розширення мистецько-освітньої ерудиції.

Аналіз компонентів мистецької освіти дає змогу сформулювати уявлення про мистецько-педагогічну діяльність як засіб формування суб'єктності студента – майбутнього вчителя початкової школи. Мистецько-педагогічна діяльність майбутнього вчителя початкової школи поєднує педагогічну, мистецько-виконавську, мистецтвознавчу, дослідницьку роботу, що ґрунтується на свободі самовираження, сприймання й осмислення мистецтва, постає позитивним засобом формування його суб'єктності, є діяльністю з розвитку в нього досвіду виконання мистецько-творчих завдань. Це сприяє набуттю майбутнім учителем особистісного, емоційно-ціннісного ставлення до мистецтва, усвідомленню ним відповідальності за формування готовності до організації мистецько-освітньої діяльності молодших школярів і забезпечення основ їхньої мистецької освіти.

Формування суб'єктності студента в мистецько-педагогічній діяльності – безперервний процес набуття ним особистісного досвіду в професійно-педагогічній діяльності шляхом трансформації потенційних мистецьких і педагогічних здібностей до самореалізації на шляху до кінцевої мети – готовності до цієї діяльності.

О. Богач указує на те, що сформованість в особистості зацікавленого ставлення до світу й до самої себе, впливає на формування психологічних складників, що виступають підґрунтям розвитку самої суб'єктної активності, а саме: ціннісних орієнтацій, типу особистісної спрямованості, внутрішньої мотивації, саморегуляції, саморефлексії, високої самооцінки тощо [3].

Таким чином, до складу суб'єктної активності входять ціннісні орієнтації, що виступають змістовими наповнювачами та регуляторами діяльності, завдяки яким суб'єкт отримує можливість робити вільний вибір дії, вчинку; виявляти внутрішню свободу. Ціннісні орієнтації особистості є професійною характеристикою та впливають на всі аспекти людської психіки: від пізнавальної потреби (А. Маслоу [8]) до мотивації учинків індивіда, детермінуючи його поведінку (С. Архангельський, Є. Ільїн та ін. [2; 7]).

Дослідники мистецької педагогіки зазначають, що особистісний досвід, пов'язаний з ціннісно-сисловою сферою особистості, належить до структури змісту мистецької освіти. Він реалізується як переживання, яке знаходить подальше вираження в рефлексії, зміні моделей поведінки, переосмисленні цінностей [1, с. 10].

Здійснений аналіз наукової літератури дав змогу дослідити феномен суб'єктної активності та виділити механізми становлення особистості як суб'єкта активної життєдіяльності. Зазначені нами підходи до розгляду суб'єктної активності стали підґрунтям вивчення проблеми формування в майбутніх учителів початкової школи готовності до мистецько-освітньої діяльності.

Вчені підкреслюють, що готовність особистості до діяльності виявляється перш за все в її здатності до організації, виконання і регулювання своєї діяльності. Вона зумовлюється багатьма факторами, найважливішими з яких є система методів і цілей, наявність професійних знань і вмінь, передбачає безпосереднє включення особистості в діяльність, у процесі якої найбільш активно формуються потреби, інтереси і мотиви [4].

Готовність до педагогічної діяльності "як цілісне вираження усіх підструктур особистості, орієнтованих на повне й успішне виконання різноманітних функцій учителя", розглядає К. Дурай-Новакова. Вона наголошує, що "професійна готовність до педагогічної діяльності постає як складне структуроване утворення, центральним ядром якого є позитивні установки, мотиви і цінності вчительської професії, професійно важливі риси характеру, сукупність професійно-педагогічних знань, навичок, умінь, певний досвід їхнього застосування" [6, с. 25].

Результати аналізу наукової літератури дають підстави для уточнення поняття готовності вчителя початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності. Це поняття розглядаємо як інтегральну єдність в структурі особистості вчителя початкової школи його особистісних і професійних (мистецько-педагогічних) якостей, що є завершеним результатом фахової підготовки та передбачає сформованість прагнення й здатності до кваліфікованої реалізації навчального та виховного потенціалу мистецтва в

становленні особистості молодших школярів і педагогічного керівництва їхнім мистецьким навчанням та розвитком.

Ця якість виникає в результаті позитивного ставлення до означеної діяльності, усвідомлення мотивів і потреби в ній, об'єктивації її предмета та способів взаємодії з ним, здатності та відкритості до новаторства, творчості і саморозвитку.

Зміст мистецько-педагогічної діяльності вчителя початкової школи, який розкривається відповідно до визначених напрямів, пов'язаний з досягненням головної мети – зробити мистецтво надбанням кожного учня через надання духовних орієнтирів, залучення дітей до мистецько-творчої діяльності, розвиток мистецьких здібностей, збагачення мистецько-теоретичних знань і загальнокультурної ерудиції.

З огляду на зміст, мету й структуру мистецько-педагогічної діяльності вчителя початкової школи визначені основні компоненти готовності його до цієї діяльності. Серед них – мотиваційний, когнітивний, ціннісно-смысловий, творчо-активізаційний, рефлексивно-коригувальний компоненти.

Ці компоненти знаходяться між собою у тісному зв'язку. Так, для здійснення мистецько-педагогічної діяльності необхідно мати позитивне ставлення до неї, прагнення до самореалізації у ній (мотиваційний компонент). Це спонукає до набуття необхідних знань (когнітивний компонент), формування ціннісно-смыслових орієнтирів (ціннісно-смысловий компонент), розуміння практичної значущості даної діяльності. У свою чергу реалізація знань здійснюється на основі певних умінь та здатності до творчої активності (творчо-активізаційний компонент). Водночас успішність виконання діяльності потребує осмислення та корекції власних дій (рефлексивно-коригувальний компонент).

Мотиваційний компонент визначає систему спонук до мистецько-педагогічної діяльності, відчуття особистісної причетності, відповідальності за реалізацію освітньо-виховного впливу мистецтва на дітей, усвідомлений потяг до мистецького й педагогічного самовдосконалення. Мотиваційний компонент готовності постає джерелом активності вчителя, самореалізації в мистецько-педагогічній діяльності, передбачає формування мотиваційної сфери [5, с. 9].

Мотивація є одним із основних понять, що використовуються для пояснення рушійних сил і спрямованості діяльності та поведінки. Поняття "мотивація" синтезує всі види стимулів: мотиви, потреби, інтереси, прагнення, цілі, захоплення, мотиваційні установки тощо. Професійна мотивація забезпечує усвідомлене і стійке прагнення вчителя до досягнення високих рівнів професіоналізму, до повного розкриття своїх можливостей і здібностей, враховуючи ступінь суспільного й індивідуального розвитку. Мотиваційна готовність, сприйнятливість до педагогічних нововведень є важливою якістю вчителя, оскільки лише адекватна меті мистецько-педагогічної діяльності мотивація забезпечує саморозкриття особистості педагога.

Когнітивний компонент визначає усвідомлення цінності і потреби засвоєння систематизованих знань:

– теоретико-методичних через вивчення студентами дисциплін психолого-педагогічного, мистецького та методичного спрямування; розуміння навчально-виховного процесу у галузі мистецької освіти як цілісної педагогічної системи, що включає цілепокладання, зміст, методи, засоби, форми організації навчання, виховання і розвитку учнів відповідно до вимог змістової лінії "Мистецтво" Державного стандарту початкової загальної освіти;

– методологічних через оволодіння загальними принципами вивчення закономірностей та явищ мистецької освіти.

Ціннісно-смысловий компонент включає цінності у вигляді ідей, концепцій, теорій, закономірностей, постулатів, аксіом та норм гуманістичних особистісно-зорієнтованих взаємовідносин на засадах творчої взаємодії, що зорієнтовують і регламентують професійно-педагогічну діяльність вчителя початкової школи у галузі мистецької освіти; розуміння смислу цієї діяльності, зумовлює формування ціннісних орієнтацій, здатності до оцінної діяльності; виражає здатність студентів до аналізу, критичного осмислення мистецької та методичної літератури, до відбору високохудожніх і доступних для дитячого сприймання й виконання мистецьких творів.

Бажаним явищем у процесі професійної підготовки є становлення світогляду майбутнього фахівця, що передбачає формування власної системи цінностей і переконань, пов'язаної з усвідомленням відповідальності за результати своєї діяльності. Навчання студентів вищих педагогічних закладів освіти спрямовується не лише на формування професійних якостей та компетентностей, а й забезпечує спрямованість на засвоєння національних та загальнокультурних цінностей, формування шанобливого ставлення до рідної культури, мови, традицій та духовної спадщини інших народів. Майбутні вчителі початкової школи усвідомлюють, що сформований художньо-мистецький світогляд допомагає розв'язувати професійні завдання у галузі мистецької освіти учнів початкової школи. Адже мистецтво – це особлива форма суспільної свідомості, яка акумулює інформацію, духовні цінності і надбання, які здатні впливати на формування особистості школяра.

Творчо-активізаційний компонент готовності виявляє спроможність учителя до творчого самовираження в практичній мистецько-педагогічній діяльності та творчого розвитку дітей, до активізації творчих проявів самореалізації в процесах музикування, образотворчої, композиційної діяльності тощо. Бінарна єдність двох складників визначення цього компонента забезпечується сутнісними характеристиками, процесуальністю, належністю до особистісних можливостей і психічних особливостей учасників суб'єктної взаємодії (це стосується процесу навчання школярів і самореалізації майбутніх учителів початкової школи).

Творчість психологи вважають найскладнішою діяльністю людини, якій передує, а зрештою й супроводжує на всіх етапах здійснення, творча активність. Творчий процес завжди оригінальний і в генетичному плані являє собою утворення нових корисних комбінацій з елементів різних систем (комбінування). Кожний творчий пошук людини супроводжується відмовою від відомих їй схем та алгоритмів, що характеризує її як творчу особистість.

Рефлексивно-коригувальний компонент готовності відображає здатність учителя осмислювати, здійснювати самоаналіз результатів мистецько-педагогічної діяльності з метою її корекції й проектування власного вдосконалення в галузі мистецтва та методики його викладання.

Для успішного функціонування рефлексивно-коригувального компонента щодо готовності студентів варто враховувати усталені в педагогіці теоретичні положення, які застосовуються на практиці: з'ясування причин недоліків, вивчення сильних і слабких рис школяра; визначення цілей і способів дій для викорінення причин недоліків; спонукання бажання та потреби в набутті найкращих якостей; відбір видів діяльності, які позитивно впливають на формування правильних дій і проявів поведінки; закріплення досягнутого успіху в природних умовах і спеціально організованих ситуаціях із застосуванням схвальних норм поведінки [10, с. 265]. Така система корекційних дій у процесі її застосування формує у вихованця "рефлексивне відношення до власної поведінки, яке є суттєвою передумовою організації самовиховання" [10, с. 265].

Коригуючи власну педагогічну діяльність, майбутній учитель початкової школи має активно працювати над власними здобутками, вносити зміни у свої професійні дії залежно від багатьох змінних складників, серед яких можуть бути соціальні зміни у вигляді реформ освіти, зміни в галузевих стандартах, шкільних навчальних програмах і планах.

Висновки. Отже, *визначені компоненти* змісту готовності майбутніх учителів початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності зумовлюються специфікою останньої, і спрямовують підготовку на розвиток мотиваційної сфери, пізнавального інтересу до цінностей художньої культури; накопичення мистецько-педагогічних знань; розвиток творчого потенціалу особистості, її ціннісно-смыслових орієнтирів, уміння застосовувати мистецько-творчі здібності у педагогічній діяльності, здатності до рефлексії та корекції.

Подальші напрями дослідження передбачають виявлення педагогічних умов, розробку організаційно-методичної моделі формування готовності майбутнього вчителя початкової школи до мистецько-педагогічної діяльності.

Використані джерела

1. Абдуллин Э. Б. Методологический анализ проблем музыкальной педагогики в системе высшего образования. Москва, 1990. 188 с.
2. Архангельский С. Н. Очерки по психологии труда. Москва, 1958. 160 с.
3. Богач О. В. Психологічні аспекти дослідження феномену суб'єктної активності старшокласників. *Проблеми загальної та педагогічної психології* : зб. наук. праць інституту психології імені Г. С. Костюка АПН України / за ред. С. Д. Максименка. Київ, 2010. Т. XII. Ч. 1. С. 36-47.
4. Гавриш І. В. Теоретико-методологічні основи формування готовності майбутніх учителів до інноваційної професійної діяльності : автореф. дис. ... доктора пед. наук: спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Луганськ, 2006. 44 с.
5. Дорошенко Т. В. Теоретичні і методичні засади підготовки майбутніх учителів початкової школи до забезпечення основ загальної музичної освіти учнів : автореф. дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.04 "Теорія і методика професійної освіти". Чернігів, 2016. 40 с.
6. Дурай-Новакова К. М. Формирование профессиональной готовности студентов к педагогической деятельности: автореф. дис. ... доктора пед. наук : спец. 13.00.01 "Общая педагогика, история педагогики и образования. Москва, 1983. 32 с.
7. Ильин Е. П. Психология для педагога. Санкт Петербург, 2012. 640 с.
8. Маслоу А. Самоактуализация личности и образование: пер. с англ. Київ; Донецк, 1994. 52 с.
9. Падалка Г. М. Педагогіка мистецтва: теорія і методика викладання мистецьких дисциплін. Київ, 2008. 274 с.
10. Педагогика : большая современная энциклопедия / сост. Е. С. Рапацевич. Минск, 2005. 720 с.

Konovchenko Yu., Doroshenko T.

CONTENT AND STRUCTURE OF FUTURE PRIMARY SCHOOL TEACHER'S READINESS FOR ARTISTIC AND EDUCATIONAL WORK

The article deals with the problem of future primary school teacher's readiness for artistic and educational work, as well as the identification of its content and structure.

The relevant study has been analysed in the issue. The contradictions in the theory and practice of higher education in the field of future primary school teacher's training for artistic and educational work have been revealed.

In the article, the concept "future primary school teacher's readiness for artistic and educational work" has been specified. The notion is regarded as the integral unity in the structure of future primary school teacher's personality, his personal and professional (artistic and educational) characteristics which are thought to be the completed result of professional training. The concept presupposes the formation of striving and ability to implement educational potential of art into primary school pupils' personality becoming as well as pedagogical guidance of their artistic education and development.

On the basis of artistic education component analysis, the idea of artistic and educational work as a means of student's (future primary school teacher's) personality formation has been suggested.

According to the content of primary school teacher's professional work, and on the basis of the analysis of future primary school teachers' readiness for artistic and educational work, obtained within scientific and theoretical analysis, generalization of conclusions, the main structural components of this phenomenon have been defined. They are the following: motivational, cognitive, value and semantic, creative and activating, reflexive and corrective.

The means of future primary school teachers' readiness formation for artistic and educational work have been outlined. They are: motivation sphere development; cognitive interest to artistic culture values; artistic and pedagogical knowledge accumulation; individual creative potential development, and his value and semantic orientation; the capacity for artistic and creative abilities implementation into pedagogical work, the ability to reflect.

It has been determined in the article, that further research includes the identification of pedagogical conditions, and the development of the organizational and methodological model for future primary school teacher's readiness formation for artistic and educational work.

Key words: *readiness, artistic and educational work, readiness structure, future primary school teacher.*

Стаття надійшла до редакції 16.03.2018 р.